

РОСІЙСЬКІ ВИШИ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ (1917-1920 рр.)

На основі архівних і опублікованих джерел, праць сучасних істориків досліджується ставлення професури і студентства російських вищих навчальних закладів до національного відродження в добу Української революції 1917-1920 рр.

Ключові слова: університет, професура, студенти, національне відродження, українізація

В сучасній українській державі мережа вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, яка нараховує 350 університетів, академій, інститутів, консерваторій, ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами [1, с.9].

Переважаюча більшість цих вишів [2, с.524] появилася на освітній карті за незалежної України і мають відносно невелику історію. Утім, низка університетів та інститутів була заснована ще в імперські часи, послуговувалася тодішнім царським чи цісарським законодавством і служила інтересам панівних націй в Росії та Австро-Угорщині. Царська і цісарська влади ігнорували все зростаючі культурні запити молоді української нації, зокрема щодо відкриття українознавчих кафедр в Наддніпрянщині і заснуванні справжнього українського університету в Галичині. На їх боці була переважаюча більшість професорських корпорацій, які за національним складом були переважно чи російськими чи польськими.

Політизація і навмисне ігнорування питання щодо поступок українцям, з одного боку, принижувало корінний етнос, ставило його у нерівноправне становище з титульними народами імперій, а з іншого, негативно позначалося на житті окремих вишів, розколювало університетські спільноти на привілейованих і залежних, заганняло проблему у глухий кут, вихід з якого могла знайти лише конструктивна, зважена національна політика режимів. Цього, однак, не сталося. В Наддніпрянській Україні вирішення цього питання в широкому контексті національного відродження зайнялася національно-демократична революція 1917-1920 рр.

Науковці Д.Ф. Розовик [3], О.Д. Зубалій і Д.С. Рященко [4], Л.В. Шевченко [5], Е.М. Мельник [6], В.І. Ульяновський [7], О.М. Завальнюк [8] та ін. частково з'ясували ставлення російських вишів до спроби українізації наукового і навчального процесу, утім підняли нами тему загалом не з'ясували.

Метою нашої статті є дослідження позиції професури і студентів російських вищих навчальних закладів щодо процесу національного відродження України в контексті революційних подій 1917-1920 років.

В міру розвитку українського національно-визвольного руху у 1917 р. його вимоги до Тимчасового уряду ставали все більш вагомими. Важливою віхою в дальшому розгортанні боротьби за

національне визволення став Український національний конгрес (6-8 квітня 1917 р.). Утім його рішення, зокрема щодо «вироблення проекту автономного статуту України» [9, с.61], явно не сприймалися як у Петрограді, Москві інших центрах Росії, так і в російських колах міст України. Про це засвідчували гострі випадки тодішньої неукраїнської преси, яка вбачала у цьому злочин [10, с.75]. «Киевлянин» який був рупором антиукраїнських сил, заявив, що після конгресу «українським організаціям, українським домаганням повинні бути протиставлені організації і домагання російські». Організувати боротьбу з українським рухом був покликаний новостворений в Україні союз «югососов» [11, с.142].

Незабаром хвилю антиукраїнських настроїв підсилили демарші у зв'язку з прийняттям 10 червня 1917 р. І Універсалу Центральної ради, який був реальним кроком до відновлення української державності. Недружня преса писала про «удар в спину Росії», «удар по революції» тощо [10, с.85]. Створення виконавчого органу УЦР – Генерального секретаріату, санкціонованого Тимчасовим урядом, викликало величезне роздратування російських правих і чорносотенців. 18 липня, через два дні після прийняття Малою Радою «Положення про Генеральний Секретаріат», «Киевлянин» опублікував статтю свого редактора В.Шульгіна «Против насильственной украинизации Южной России» (її видрукували ще й окремо для масового розповсюдження), у якій, зокрема, стверджував, що «значна частина київського населення, і притому корінного місцевого, а не приїзлого, ставиться з неприхованою недовірою до українців, вбачаючи у них штучних руйнівників єдності руського племені...». Автор помітив у Києві «сильну антиукраїнську тенденцію» [12, с.571] з боку російських і зросійщених кіл, залишаючи за ними виключне право на власну оцінку революційної ситуації і конкретні пропозиції російській владі, які йшли врозріз з правом української нації на самовизначення. Поширення таких ідей в середовищі проросійськи настроєної частини суспільства сприяло негативному образу українців і їх визвольного руху, посилювало непорозуміння, а то й загострювало відносини між росіянами і українцями у національному питанні.

Свій внесок у посилення антиукраїнської кампанії зробила професура університету св. Володимира. 26 липня рада цього вишу ухвалила протест під назвою «Против насильственной украинизации Южной России», повторивши заголовок статті В.Шульгіна (чи не в цьому виявилася, зокрема, злагодженість дій членів партії «югососов»?). Текст документа, який, за Є.В. Спекторським, напередодні засідання ради підготував ректор університету М.М. Цитович, наступного дня опублікували «Киевская мысль» і «Киевский голос» [13, с.33]. (Наприкінці 1917 р., коли вже існувала Українська Народна Республіка, до якої керівництво вишу звернулося за матеріальною допомогою, повний текст цього документу опублікували в своїх «Университетских известиях». Чи не заради того, щоб нагадати українській владі, що її не визнавали раніше і не визнають тепер?).

Лapidарно зазначивши, що українцям в Росії довелося «зазнати на собі темних сторін минулої російської державності», професура (залишилася не з'ясованим, як і в якому складі вона проголосувала цей документ; протоколу засідання ради університету, на якому і було ухвалено протест, дослідники не виявили) висловила побоювання від можливого проголошення автономії України і розчленування Росії. Відповідальність за це поклали на «групу осіб», яким потрібна «Україна з особливим урядом, особливим військом і особливою державною мовою», з територією, до якої будуть віднесені землі, «на які Україна могла б мати певні історичні претензії, і ті [землі], які були надбані спільними зусиллями і кров'ю всього руського народу» [14, с.85]. Занепокоєння викликало у них те, що в Україні «з'явився вже «Центральна українська рада; виник Генеральний секретаріат, що являє собою не що інше, як зародок українського уряду з особливими міністрами у всіх галузях державного управління і навіть з особливим міністром іноземних справ...; формується і частково вже сформовані українські війська; всіляко пропагується і нав'язується місцевому населенню чужа і мало зрозуміла йому галицько-українська мова». Все це, на думку членів ради університету св. Володимира, свідчить, що «керівники українського руху прагнуть до повного політичного відособлення і відчуження від решти Росії тих областей, які вони вважають українськими» [14, с.86].

Справжнє обурення викликало у поважних професорів прагнення зробити українську мову державною і відкрити перед нею двері до навчальних закладів. Ця мова, на їх думку, штучно створена і не є продуктом органічного розвитку. Вона появилася для того, щоб бути «по можливості менш схожою на загальнооруську мову» і зруйнувати «віковий і духовний зв'язок між великоруським і малоруським племенем».

Кроки назустріч українському національно-визвольному рухові з боку Тимчасового уряду на початку липня 1917 р. професори назвали «не лише небезпечними для руських загальнодержавних інтересів, але і юридично неправильними» [14, с.86].

Своїх колег з університету св. Володимира підтримала професура Київського політехнічного інституту. Трохи пізніше, 6 серпня 1917 р. вони прийняли і направили Тимчасовому уряду спеціальну записку політичного змісту, у якій застерегли проти того, що «група осіб поставила собі за мету підняти в нашому краї політичний рух з метою відділити від країни частину території і створити Українську державу». Лист доводив, що «цей рух не має нічого спільного з народними масами, не знаходить у них підтримки та є нічим іншим, як спробою з боку групи осіб захопити багатий край, стати на чолі його управління» [11, с.156]. І попри те, того ж таки національного руху професура Київського політехнікуму серйозно побоювалася, бо у випадку «успіху згаданого захоплення, особливо в межах, намічених Радою, від Росії відійде край з надзвичайно багатими ґрунтами, з кам'яновугільними шахтами, які в теперішній час дають $\frac{3}{4}$ всього вугілля, що добувається в Росії, з багатими рудами роз-

робками, покладами солі та іншими природними багатствами, які забезпечують справжній розквіт сільського господарства і промисловості. В Росії цей край характеризується інтенсивною сільсько-господарською культурою, інтенсивним вирощуванням цукрового буряка, що забезпечує розвинуту тут цукровою промисловістю, яка становить велику долю всієї цукрової промисловості країни. Він прилягає до Чорного моря з чудовими плавнями і, якщо буде втрачений, відріже решту країни від Чорного моря. Втрата цього краю викличе найглибші потрясіння в країні і може викликати рокові наслідки для нашої Батьківщини» [11, с.157]. Як видно, технічна професура обстоювала великодержавні російські інтереси, домагання ж українців і перші кроки на шляху до автономії в складі Російської федерації нею сприймалася виключно як позаправна, сепаратистська діяльність, як прагнення завдати відчутних політичних і економічних втрат «єдиній і неподільній».

Випади професури двох найбільших російських вишів Києва проти українського руху не залишилися без уваги його видних діячів. У пресі були опубліковані матеріали С. Єфремова і С. Шелухіна, в яких було дано гідну відсіч політиканству професорських корпорацій у питанні українського державотворення. Зокрема, університет св. Володимира було названо «кублом реакціонерів», а протест ради – виявом того, що професори, покинувши «науку на глум та поталу політиці», «є справжні сепаратисти, бо вони свої інтереси видають за інтереси всієї Росії і відокремлюють їх від інтересів українського народу» [15, с.237, 238].

На антиукраїнський випад університетської професури відреагувала Мала Рада. В ході її засідання, яке відбулося 18 серпня 1917 р., Зарубін запропонував провести «потрібні зміни» в самому університеті. С. Петлюра підтримав цю пропозицію, оскільки цей виш, на його думку, «має реакційні заміри». Присутні доручили Генеральному секретареві освіти І. Стешенку «виробити цілий ряд конкретних мій і подати їх потім на затвердження» [9, с.262-263]. 29 вересня Генеральний секретаріат Української Центральної Ради розповсюдив декларацію, у якій, зокрема, наголосив, що збирається запровадити контроль над всіма вищими школами, не порушуючи їх автономії, узаконеної Тимчасовим урядом у липні [9, с.326].

Тривалою була боротьба за відкриття українських кафедр і україномовне викладання в російських вишах. Цього вимагало організоване українство, різні партійні, педагогічні, кооперативні, військові, селянські з'їзди тощо, які відбувалися навесні – влітку 1917 р. Зокрема, делегати І Всеукраїнського учительського з'їзду (5-6 квітня 1917 р.) дійшли висновку про необхідність українізації школи і прийняли ухвалу «звернутись до професорів та учителів вищих шкіл України, які володіють українською мовою, з закликом, аби зараз же переводити [виклади навчальних дисциплін] на українську мову або принаймні відкривати паралельні курси на українській мові». Щоб полегшити виконання цього наміру в контексті національного відродження завдання, учасники форуму вирішили просити Українську Центральну Раду, щоб та у свою

чергу звернулася до Міністерства освіти Росії і вищих навчальних закладів в Україні посприяти українізації вищої освіти через творення, зокрема, паралельних кафедр в російських університетах, що діяли на українській території, а також відкрити з осені 1917 р. в університеті св. Володимира, крім уже чотирьох задекларованих Міністерства кафедр історії України, історії українського письменства, української мови та історії південно-західного права, ще дві – історії української етнографії з оглядом народної творчості та історії українського мистецтва [16, с.27].

Ці ухвали підтримали студенти-українці, які навчалися в російських вишах України. 21 квітня Третя конференція українського студентства, враховуючи той факт, що «сучасний стан шкільної справи на Україні далеко не відповідає як потребам української освіти й науки, так і тій великій жадобі освіти в різних формах, від вищої до нижчої», висловила за негайну проведення цілковитої українізації всіх типів шкіл в Україні і закликала українських вчених, професорів, доцентів, наукових і педагогічних діячів негайно перейти у своїй науково-педагогічній роботі на українську мову. Українців-професорів, які перебували за межами рідних місць, просили «негайно перенести свою діяльність в Україну» [12, с.236].

У березні 1917 р. Міністерство освіти Тимчасового уряду, реагуючи на багаточисельні звернення українських організацій, дозволило відкрити чотири українські кафедри у вишах України [10, с.389]. Останній пункт стосувався трьох російських університетів в Україні. Такі кафедри могли повстати згодом, однак восени 1917 р. Утім патріотично налаштовані викладачі під впливом дозволу російської влади і закликів українських представницьких форумів не стали чекати початку нового навчального року. Вже на початку квітня група професорів Харківського університету на чолі з відомим українознавцем М. Сумцовим виступила за негайне відкриття у їхньому вищому навчальному закладі кафедр українознавства. Вельми дражливе в професорсько-викладацькій корпорації питання внесли на засідання ради історико-філологічного факультету. В підсумку ухвалили «відкрити кафедри української мови, літератури, етнографії та історії», мотивуючи це тим, що «вільний розвиток науки не зустрічав більше перепон з боку державної влади» [17]. Для того, щоб ця ухвала набрала юридичної сили, її треба було погодити з Міністерством освіти.

Враховуючи складність такої процедури, окремі викладачі не чекали офіційного дозволу і самовільно переходили на викладання українською мовою тих початкових дисциплін, які були їм доручені факультетами. Так, вже в квітні 1917 р. в університеті св. Володимира (який, як видно з «Протесту» його ради, взагалі виступав проти української викладавчої мови) на такий сміливий крок наважилися дві особи – професор І. Шаровольський і приват-доцент І. Огієнко [18, с.53]. Проте підтримки колег вони не отримали, бо ті чекали відповідної ухвали ради університету і дочекалися у вигляді «Протесту», який засудив «прагнення запровадити «українську» мову як державну і мову викладання в Україні» [14,

с.86]. І попри це, група професорів цього вишу погодилася викладати української у Київському народному українському університету, який відкрився 5 жовтня 1917 р. За В.Зіньківським, «було 10 осіб професорів Університету св. Володимира [професори Г. Павлауцький, В. Константинов, С. Кушакевич, Б. Кістяківський, В. Лучицький, А. Лобода, О. Лук'яненко, В. Зіньківський, О. Граве, М. Василенко. – Авт.], які увійшли до складу Українського Народного Університету. Наші колеги із російського Університету (який був відомий своїм консерватизмом) поставились надзвичайно гостро і вороже до того, що частина його професорської колегії перейшла до Українського Університету...» [19, с.33]. В. Зіньківський не міг викладати українською мовою, утім його запевнили, що, як виняток, він зможе викладати російською, адже керівництво КНУУ не мало шовіністичних настроїв. Професор, який не зміг відмовитися від запрошення викладати в українському університеті курс філософії, зізнався, що його становище в закладі було дещо фальшиве і двозначне, адже завдання полягало в тому, щоб дати змогу студентам-українцям слухати лекції рідною мовою [19, с.32, 33]. Російськомовних лекторів у КНУУ було небагато.

З реалізацією ідеї українських кафедр в російських університетах, схваленої Міністерством освіти, не поспішали. Учасник II Всеукраїнського учительського з'їзду (10-12 серпня 1917 р.) приват-доцент І Огієнко, керуючись рішенням того ж таки форуму про необхідність відкриття в російськомовних університетах зазначених кафедр, 17 серпня 1917 р. направив Українській Центральній Раді підготовлену ним записку «Про українські кафедри», у якій наголосив на значенні університетського українознавства в житті українців, а можливе відкриття відповідних кафедр розцінив як важливий крок на шляху «українізації університетів на нашій рідній землі» [20, арк.51]. Автор запропонував відповідний, дещо спрощений, механізм заснування таких кафедр, як це зроблено для російських кафедр у кількох молодих східних російських університетах. Але в університетах, які почали користуватися автономними правами, не дослухалися до порад, які надходили від наукової громадськості, а ще більше ігнорували спробу Генерального секретарства УЦР підштовхнути справу українських кафедр. Коли І. Стешенко звернувся до ректора М. Цитовича з проханням повідомити про підготовчі заходи із введення до навчальних планів українознавчих дисциплін. Проте у закладі не захотіли пояснити реального стану справ. У відповіді, яку редакція «нової Ради» переказала українською, М. Цитович наголосив, що «Рада Ун-ту св. Володимира не знайшла можливим роздивитись [розглянути. – Авт.] надіслані Вами від імені Центр[альної] Укр[аїнської] Ради відношення і дати на них відповідь по суті, як через те, що склад Ген[ерального] Секретаріату ще не затверджений Правительством, так і з огляду на те, що зазначені відношення написані не на загальноросійській (державній) мові» [21]. Шукаючи захисту від натиску очільників українського руху, М. Цитович звернувся аж до міністра освіти з проханням підтвер-

дити, що очолюваний ним заклад має не місцеве, а загальнодержавне значення, тобто не повинен підкорятися ні Центральній Раді, ні її Генеральному секретаріатові [22, арк.15]. Відповідь з Петрограда сильно підбадьорила ректора, додала йому впевненості щодо ігнорування співпраці з «українцями». Міністерство освіти повідомило, що університет св. Володимира підпорядковується безпосередньо йому, обминаючи інші інстанції [22, арк.38].

Коли розпочався 1917-1918 навчальний рік, то з'ясувалося, що для запровадження українських кафедр не було нічого зроблено як з організаційного боку, так і з кадрового забезпечення. Міністерство освіти, зважаючи на значне «піднесення національної свідомості українського населення Росії», запропонувало урядові відкрити і профінансувати в університеті св. Володимира чотири кафедри українознавства. Міністр стверджував, що ця «ініціатива не належить Раді університету» (її позиція з цього приводу була діаметрально протилежна). Попри такий невтішний стан речей, очільник освітнього відомства вважав за необхідне все-таки ввести нововведення, щоб, на його думку, «задовольнити назрілу державну потребу» (очевидно, під цим слід розуміти часткове заспокоєння українців і збереження за урядом репутації демократичного виконавчого органу) [23]. Врахування цих моментів мало неабияке значення у зв'язку з національним рухом, що зростав, і зїздом народів Росії зокрема, який УЦР скликала у Києві у вересні 1917 р. [9, с.288-312]. Тож відкриття українських кафедр де-юре хотіли подати як одну із поступок українським визвольним змаганням і доказ турботи російської революційної влади про національно-культурний розвиток українців в умовах посилення їх вимог за створення національно-територіальної автономії в складі майбутньої Російської федеративної республіки.

19 вересня 1917 р. голова Тимчасового уряду О. Керенський і міністр освіти С. Салазкін підписали постанову «Про заснування в університеті св. Володимира чотирьох кафедр українознавства», якою передбачалось «заснувати з 1917-1918 навчального року ... на історико-філологічному факультеті кафедру української мови, кафедру української історії і кафедру української літератури; на юридичному факультеті – кафедру історії західно-руського права». Викладання мало здійснюватися українською мовою. У зв'язку з цим відповідно до наявних штатів російських університетів і наступних змін до них уряд розпорядився відкрити додаткові науково-педагогічні посади – трьох ординарних і одного екстраординарного професорів. На останню посаду могли претендувати особи, які мали науковий ступінь магістра і викладали як приват-доценти в одному з російських університетів або в інших вищих навчальних закладах щонайменше три роки. До виконання обов'язків ординарного і екстраординарного професора могли залучатися через відповідні вибори російські вчені, які здобули ступінь доктора наук одного з іноземних університетів і були відомі своїми науковими працями, а також викладацькою діяльністю у вишах. За обрахунками на утримання чотирьох професорів-українознавців до кінця 1917 р. потрібно було відшукати 8285 руб

Уряд мав намір виділити їх через кредит. З 1 січня 1918 р. кошти мали відпускатися у кошторисному порядку [24].

Виконання зазначеної урядової постанови започаткувало б у закладі реальний утраквізм, а нові кафедри могли б стати базою для подальшої українізації закладу, проти чого абсолютна більшість професорської корпорації університеті св. Володимира висловилися ще у липні 1917 р.

З конкурсом на заміщення відкритих вакантних посад не склалося. Реально його оголосили аж у листопаді 1917 р., коли Тимчасового уряду вже не існувало, а в Україні влада перейшла до УЦР. Про результати конкурсу повідомили аж навесні 1918 р. А на кафедру західно-руського права не змогли підшукати кандидата упродовж усього навчального року [25]. Лише 11 жовтня 1918 р. рада університету св. Володимира розглянула подання історико-філологічного факультету і таємним голосуванням обрала магістра Є. Тимченка на посаду в. о. екстраординарного професора кафедри української мови і словесності [26, арк.90]. З моменту прийняття урядової постанови щодо відкриття у цьому вищій кафедр українознавства до вказаної дати збігло більше року.

В умовах затягування юридичної процедури з відкриття українських кафедр (конкурс мав завершитися тільки восени 1918 р.) в осінньому семестрі 1917-1918 навчального року в університеті св. Володимира розпочались виклади систематичних, але не обов'язкових для всіх студентів, українознавчих курсів. Їх забезпечували три приват-доценти: І.Огієнко (з української мови), Ф. Сушицький (історії української літератури) та О. Грушевський (історії України) [26, арк.34].

Не краще виглядали справи із запровадження українознавчих дисциплін у двох інших російських університетах України. Так, у червня 1917 р. міністр освіти О. Мануйлов затвердив постанову історико-філологічного факультету Харківського університету про відкриття з початку нового навчального року кафедр «малоросійської філології» і «малоросійської історії» [27]. Кошти на нововведення мало виділити Міносвіти, але через дефіцит міністерського бюджету цього не сталося. Через відсутність фінансування з Петрограда в закладі, за свідченням його керівництва, розпочалась підготовка викладачів з української філології, якою охопили професорських стипендіатів [28, с.282]. Утім, до української мови як засобу викладання у вищій школі рада Харківського університету мала загалом неприязне ставлення. Вона вважала, що петроградській владі треба надати право вільного вживання української мови лише у місцевих установах [28, с.280], до яких університети, звісно, не належали. Проте не всі члени зазначеного колегіального органу підтримували таку пропозицію. Зокрема, професори Д. Багалій і М. Сумцов були іншої думки. Вони не поставили своїх підписів під висновками комісії, яка готувала це питання на засідання ради, бо вважали, що Харківський університет, який зобов'язаний своїй появі «слобідсько-українській громаді і народу», повинен мати український характер [29, с.199].

Після проголошення УНР частина старої професури найдавнішого університету в Україні висловлювалася проти підтримки будь-яких стосунків з Центральною Радою («ворожій Росії установи») попри те, що заклад залишився зовсім без фінансування [29, с.204]. Очевидно, сподівання були на швидке падіння Української республіки, з одного боку, і більшовицької влади в Росії, з іншого, та повернення України до складу російської держави. Тож проводити реальні і непоодинокі заходи з українізації університетського життя за такого можливого розкладу вважали за недоцільне.

Не підтримував запровадження української мови у житті старої вищої школи і Новоросійський університет. Навесні 1917 р. Українське студентське бюро цього закладу двічі зверталося до ректора з вимогою розпочати з осені виклади українознавчих дисциплін («історія, література, мовознавство і південно-західне право») [30], але безрезультатно. 22 червня цей орган знову звернувся до ради університету з пропозицією включити до навчальних планів українознавчі дисципліни, а також відкрити відповідні кафедри. У відповідь з студентів почули таке: «Звертайтеся до Тимчасового уряду і окремих національних організацій». І це прозвучало тоді, коли рада історико-філологічного факультету з легкістю погодилася на заснування кафедри румунознавства [31, с.220-221].

Коли у липні 1917 р. Генеральний секретар освіти І. Стещенко звернувся до ректора Новоросійського університету з проханням надати йому інформацію про запровадження у закладі кафедр українознавства, то відповіді не отримав взагалі, бо, як наголошував в. о. ректора О. Доброклонський, він не розумів української мови, якою було написане звернення. Через це І. Стещенко пропонував звертатися державною мовою [32, с.153].

Наприкінці 1917 р. рада Новоросійського університету, попри проросійські настрої абсолютної більшості її членів, змушена була листуватися з Генеральним секретаріатом, називаючи Центральну Раду органом крайової влади, що обслуговував «інтереси населення південно-західного краю і Новоросії», наголосивши при цьому, що її (ради) ідеалом «загальноросійська держава» [33, с.140]. І все ж, у листопаді-грудні 1917 р. професор Вілінський, приват-доценти Потапов і Загоровський приступили до викладання українознавчих дисциплін (історії української мови і української літератури, історії Запоріжжя) на історико-філологічному факультеті. Але, не володіючи українською, вони послуговувалися традиційною, тобто російською мовою [33, с.155].

Процеси українізації не обійшли Ніжинський історико-філологічний інститут. Під тиском прогресивної професури, українського студентства і громадськості восени 1917 р. тут внесли зміни до навчального плану і передбачили вивчення історії української мови й історії України. Як і в попередньому випадку, у цьому закладі не знайшлося відповідно підготовлених україномовних науково-педагогічних кадрів, тому лекції читалися російською мовою [34, с.114].

Враховуючи вищезазначену ситуацію із запровадженням українознавчих кафедр в російських вищих школах України,

а також намір Генерального секретаріату взяти під свій контроль усі вищі на підконтрольній йому території, наприкінці 1917 р. Генеральне секретарство освіти розробило «Проект українізації вищої школи», у якому передбачалися революційні зміни, які мали докорінно перетворити систему вищої освіти. У вишах поступово запроваджувався утравізм за провідної ролі української мови. Її збиралися ввести також як загальнокультурну дисципліну, що мала забезпечити рівень володіння мовою титульної нації усіх без винятку юнаків і дівчат, що здобували вищу освіту в Україні. Відтак передбачувані заклади віддзеркалили історичні прагнення українців мати свою вищу школу – основу національної культури.

З невідомих причин «Проект» не набрав юридичної сили, його навіть не розглядали на засіданні Генерального секретаріату. Ймовірно, І. Стешенко, його наступник, а також український уряд, по-перше, зрозуміли усю складність негайної реалізації реформи, по-друге, зробили поправку в часі через непередбачені воєнно-політичні події, які на той час мали для України набагато більше значення, ніж українізація освіти. Радикальні заходи у цій сфері могли збільшити ряди опозиції проти української влади, що неминуче послабило її внутрішнє становище і викликало б додаткові ускладнення. Утім це не означало, що уряд Української Народної Республіки відмовився реформувати російські вищі. 14 грудня 1917 р. на VIII сесій УЦР керівник Генерального секретарства освіти нагадав, що «вищі школи на Україні створені коштами українського народу і через те ... повинні бути українськими. В крайньому разі по вищих школах можна читати лекції на кількох мовах, як це робиться в Швейцарії» [35, с.22]. Ці та інші ідеї були закладені в «Проекті українізації вищої школи» і, як уже зазначалося, мали на меті українізувати усі 37 російських вищих навчальних закладів [36], зберігши у них і російськомовне навчання на рівні паралельних кафедр. В разі реалізації цієї великої програми вдалося б отримати якісно нову, з погляду національної організації, систему освіти.

Після повернення Малої Ради й уряду до Києва 9 березня 1918 р. влада зайнялася важливим питання національно-державного будівництва і ратифікацією Берестейської мирної угоди. 24 березня міністром освіти призначили В. Прокоповича. Створена ним Рада міністра народної освіти розробила широку програму перетворення в галузі вищої освіти, яка передбачала, зокрема, поступову українізацію усіх чинних в Україні університетів й інститутів, а також затвердження складу мережі нових державних вищих шкіл [37, с.74-75]. Одним із пунктів цієї програми було заснування у Києві державного українського університету на базі КНУУ. Утім, враховуючи важке фінансове становище УНР, від різних громадських кіл залунала пропозиція новий вище створювати через об'єднання університету св. Володимира з народним українським університетом (в разі успіху проекту можна було взяти під пильний контроль російську професуру, яка не сприймала УНР). Такий механізм не сподобався представникам російського університету. Реагуючи на це, при Міносвіти було створено погоджувальну комісію, до якої увійшли

представники обох вишів і міністерства (підсумкового результату вона так і не дала). Щоб заручитися підтримкою своїх колег з інших російських навчальних закладів, керівництво університету св. Володимира паралельно з роботою зазначеної комісії організували роботу з'їзду представників вищих навчальних закладів України (від КНУУ не запросили нікого), який відбувся 14-17 квітня 1918 р. Сюди прибули 18 делегатів від 5 ВНЗ (університет св. Володимира, Київський політехнічний інститут, Київська духовна академія, Новоросійський університет, Ніжинський історико-філологічний інститут). Делегати обговорили план об'єднання двох університетів і висловили свою незгоду з українізацією вищої школи. Зокрема, професор історії І. Линниченко заявив, що «не лише через 5 років, – через 10 років українізація університетів не вдасться» [38, арк.13в.-2]. Ректор Новоросійського університету А. Білімович, не бажаючи створення паралельних кафедр в російських вишах, запропонував перейти до творення нових українських вищих шкіл, які не заважатимуть діяльності російських ВНЗ та існувати-муть паралельно з ними в єдиному освітньому просторі України. Підтримуючи свого колегу, ректор університету св. Володимира Є. Спекторський висловився проти надання українській мові статусу державної і введення її до вищої школи. З'їзд ухвалив рішення, яким визнав несвоечасною реформу галузі, не підтримав злиття різних закладів, українізацію ніжинського історико-філологічного інституту, наголосивши, що творення нових українських просвітніх установ не повинно відбуватися за рахунок наявних російських університетів та інститутів [39].

За гетьманщини російські університети та кілька інститутів отримали статус державних і відповідне фінансування Лише на утримання штату університетам було виділено 2,9 млн. крб. Загалом же утримання трьох університетських закладів у 1918 р. державі обійшлося в суму майже 13 млн. крб. Професура усіх державних вишів почала отримувати підвищений розмір пенсійних виплат [40; 41]. Керівництво Міністерства освіти відмовилося українізувати російські виші, хоча в департаменті вищої школи було підготовлено законопроект про запровадження у кожному вищому навчальному закладі лектури з української мови [42]. Причину цього слід шукати в позиції самого міністра М. Василенка, який обстоював теорію змагальності української і російської культур, а також в рішеннях другого з'їзду представників російських вищих шкіл в Україні, що не підтримав українізації створених за царизму університетів й інститутів.

Попри це, у вересні 1918 р. було прийнято закон про запровадження 4 кафедр українознавства в Харківському і Новоросійському університетах і 2 таких кафедр – в Ніжинському історико-філологічному інституті, з обов'язковим україномовним викладанням [43; 44], що свідчило про продовження політики українізації старих вишів. У листопаді новий міністр освіти П. Стебницький вирішив повернутися до питання про українські паралельні кафедри в Харківському і Новоросійському універси-

тетах. У підготовленому законопроекті передбачалося вже у 1918-1919 навчальному році (очевидно, з весняного семестру) відкрити в міру наявності науково-педагогічних кадрів на кожній російській кафедрі україномовне викладання. З невідомих причин Рада Міністрів цей документ так і не розглянула [45].

Становище російських ВНЗ в Україні змінилося після приходу до влади Директорії. Наприкінці грудня 1918 р. уряд розпорядився утворити комісію для вирішення долі цих закладів. На початку наступного року ця структура засідала кілька разів, утім не виробила підсумкового документа через відсутність кворуму (у проекті, підготовленому представником Національного Союзу, йшлося, по-перше, про перетворення всіх (!) російських університетів та інститутів на українські, по-друге, звільнення з роботи професорсько-викладацьких корпорацій зазначених вищів у повному складі та доручення Міносвіти і УАН сформувати у реформованих вищих школах нового складу професури; по-третє, залучення до нових професорських корпорацій як українських професорів, так і тих російських, які дадуть згоду працювати в нових університетах і за два роки вивчать державну мову [46].

21 січня 1919 р., доповідаючи на засіданні ради Народних Міністрів про доцільність асигнування на ремонт будинку університету св. Володимира 87500 крб., новий міністр освіти І. Огієнко, скоріш за все, доповів і про результати роботи комісії, бо, як засвідчує. Опублікований протокол того зібрання, погодившись профіансувати ремонтні роботи, члени уряду доручили І. Огієнку «виробити законопроект про перетворення університету св. Володимира в Український державний університет» [47, с.204]. Міністр заходився організовувати для виконання цього завдання спеціальну комісію. 25 січня 1919 р. вона розглянула законопроект, за яким, починаючи з 1 січня того ж року, університет св. Володимира і Київський державний український університет, що знаходилися під одним дахом, належало об'єднати в один заклад – Київський державний український університет імені св. Володимира, де основною мовою викладання ставала державна [48]. Однак на засідання уряду цей проект не потрапив, оскільки українська влада спішно покидала столицю через наступ радянських військ. Надалі лише радянський режим змінив статус університету св. Володимира, який втратив право юридичної особи.

Багато професорів російських університетів підтримала денікінський режим, який не визнавав права українців на національне відродження і творення своєї держави. Так, під час окупації Харкова денікінцями їх радо вітала група місцевих професорів. На засіданні ради Харківського університету 3 липня 1919 р. ректор П. П'ятницький привітав усіх з визволенням «од тяжкого, пригнічуючого, ганебного рабства», закликав висловити привітання Добровольчій армії. Після цього присутні ухвалили резолюцію такого змісту: «рада Харківського університету, твердо відстоюючи впродовж останніх двох років загальнонаціональні і державні принципи життя, яким у ці роки завдавалися тяжкі нищівні

удари, в історично важливий момент, коли так щасливо почалося збирання зруйнованої храмини – нашої вітчизни – з почуттям патріотичної радості, найживішої подяки і віри в краще вже недалеке майбутнє гаряче вітає героїчну Добровольчу армію, що взяла на себе важке і відповідальне завдання відтворення єдиної, неподільної Росії на засадах права, порядку і справедливості». Тим працівникам вишу, які вступили до лав добровольців, рада висловила своє привітання.

Через день до Харкова прибув сам А. Денікін. На прийомі у міській думі його вітала депутація Харківського університету (П. П'яницький, Т. Кравець, С. Кульбакін, О. Репрев, М. Соболев та ін.). У вітальному слові від всіх харківських вишів ректор відзначив мужність командувача Збройними силами Півдня Росії, який підняв свій голос і меч «проти ворогів державного порядку» і звільнив «нас і наших близьких від ганьби і нечуваного рабства». Згодом університет взяв участь у зборі коштів (не менше 25 тис. руб.), білизни та інших речей для потреб білогвардійців. Створена із професури спеціальна комісія розпочала роботу «у справі відродження Росії і пропаганди Добровольчої армії». В університеті виголошувалися доповіді, присвячені Збройними силами Півдня Росії, проводився «День Добровольчої армії». Студентів заохочували до вступу в лави денікінців (більшість студентського контингенту були мобілізовані). Вітали приват-доцентів, асистентів і професорських стипендіатів, які пішли воювати за загальноросійську ідею. Підтримуючи денікінську ідеологію, 14 викладачів університету перемогли на виборах до міської думи, а М. Салтиков отримав повноваження міського голови [28, с.289-291].

В серпні 1919 р. з радістю вітали білогвардійців і професори Новоросійського університету. Ректор влаштував спеціальний молебень на честь визволителів, в якому взяла участь багато професорів, молодших викладачів і студентів. Рада університету обрала А. Денікіна своїм почесним членом [33, с.154-155].

Після взяття Києва, за свідченням ректора університету св. Володимира, «краща частина» студентів вступила в ряди денікінців. Туди ж пішли кілька молодших викладачів, а також один із професорів-математиків. Сам керівник вишу очолив відновлений Київський шкільний округ і заступником головноуправляючого народною освітою, проводив політику проти національного відродження українців. За денікінців в університеті заснували стипендію імені полковника Гоняка, який командував студентським батальйоном в боях під Царицином [13, с.21, 58, 68].

Однак не всі студенти університету св. Володимира були на боці ворогів української державності. Так, ще під час першої українсько-більшовицької війни частина молоді записалася до студентського куреня Українських Січових Стрільців, перша сотня якого воювала 29 січня під ст. Крути. Українська фракція центру св. Володимира у своєму зверненні до юнаків наголошувала, що «треба за всяку ціну спинити отой [більшовицький. – Авт.] похід, який може призвести Україну до страшної руїни і довговічного занепаду. ... Треба кинути на цей час науку та буденну працю і одною

дружною лавою, як було на початку революції, стати на оборону прав українського народу. ...Відважно ходім до стерна перемоги» [49, с.73]. Серед кількох десятків бійців студентської сотні, які полягли у крутянському бою, були, як встановлено, такі юнаки з університету св. Володимира: М. Божко-Божинський, Ф. Гончаренко, Л. Дмитренко, М. Лизогуб, В. Наумович, М. Нікітенко, В. Шульгин [50, с.144-146]. Частина вцілілих бійців-студентів продовжувала воювати в складі інших підрозділів українського війська.

Отже, в добу українського національного відродження російські вищі потрапили в центр політики, пов'язаної із реформуванням системи освіти, сформованої ще в імперські часи. За Тимчасового уряду було зроблено перші офіційні кроки назустріч українським домаганням щодо відкриття в університетах України кафедр українознавства. Замість них заснували українознавчі лектури. Більшість професури вишів, на відміну від студентів-українців, не лише не сприймала української мови, як мови викладання, а й взагалі українського визвольного руху, який мав на меті національну автономію в складі федеративної Росії, дозволений Петроградом Генеральний секретаріат. Її демарш у цьому питанні викликав велике розчарування в національно-свідомих колах українства, які намагалися «приборкати» реакційні настрої у вишах. Частина київської професури забезпечила україномовне викладання у Київському народному українському університеті. Українська державна демократична влада спробувала реформувати університет св. Володимира через об'єднання його з КНУУ (Київським державним українським університетом), що знайшло підтримку серед частини студентства. Утім через різні серйозні перешкоди до цього не дійшло. Гетьманат взяв частину російських вищих шкіл на державне утримання, ухвалив закони із запровадження в них українознавчих кафедр, утримуючись від радикальних дій із широкою українізації цих закладів. За українізації державності російські університети й інститути зберегли статус юридичних осіб і автономні права. У збройному протистоянні 1919-1920 рр. їх симпатії і матеріальна підтримка були на боці денікінського режиму, який боровся за відновлення «єдиної і неподільної Росії». Представники професорсько-викладацьких корпорацій йшли добровольцями в лави білогвардійців. Значна частина студентської молоді потрапляла туди через примусові мобілізації. Національно свідомі студенти-українці університету св. Володимира виступили на захист першої УНР. У своїй більшості викладачі і студентство, виховані на російській національній ідеї, не підтримали українське відродження, що мало негативне значення для нього.

Список використаних джерел:

1. Освіта в Україні: нормативна база : довідкове видання. – 3-є вид., змін. та доп. / уклад. Є.К. Пашутинський. – К. : КНТ, 2007. – 519 с.
2. Енциклопедія історії України / голова ред. ради В.М. Литвин ; голова ред. колегії В.А. Смолій. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – 688 с.: іл.
3. Розовик Д.Ф. Центральна Рада й українська культура / Д.Ф. Розовик // Укр. іст. журн. – 1993. – № 2-3. – С.17-27.

4. Зубалій О.Д. Освітній рух в Україні у добу національно-державного відродження (1917-1920 рр.) / О.Д. Зубалій, Д.С. Рященко // Укр. іст. журн. – 1998. – №3. – С.12-23.
5. Шевченко Л.В. Університети Києва доби Української революції (1917-1920 рр.) / Л.В. Шевченко // Історія України: маловідомі імена, події, факти : зб. ст. – К. : Рідний край, 2001. – Вип.16. – С.60-67.
6. Мельник Е.М. Проблема українізації вищої школи в Україні в добу Центральної Ради (березень – квітень 1918 р.) / Е.М. Мельник // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. пр. – К. : Унісерв, 2003. – Вип.16. – С.37-44.
7. Уляновський В. Національне питання в університеті св. Володимира в 1917-1918 роках: спроба відкриття кафедри історії України / В. Уляновський // Український археографічний щорічник : зб. наук. пр. – К. : Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М.С.Грушевського НАН Укр., 2007. – Вип. 12. – С.224-246.
8. Завальнюк О.М. Проблема створення національної університетської системи освіти в добу Української Центральної Ради / О.М. Завальнюк // Українська Центральна Рада: поступ націстворення та державного будівництва. – К. : Укр. видав. спілка, 2002. – С.146-151; Його ж. Спроби реформування російських вищих шкіл за Гетьманщини і Директорії УНР (травень 1918 – січень 1919 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : іст. науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Т.19: на пошану академіка В.А.Смолая. – С.462-473; Його ж. Російские университеты в контексте движения за украинизацию высшей школы на Украине (март 1917 – апрель 1918 гг.) / А.М. Завальнюк // Гуманитарный вектор / Забайкальский государственный гуманитарно-педагогический университет им. Н.Г.Чернышевского. – Чита : ЗабГГПУ, 2010. – №4 (24). – С.14-21 та ін.
9. Українська Центральна Рада : док. і матеріали : у 2-х т. / голова ради В.М. Литвин ; відп. ред. В.А. Смолай. – К. : Наук. думка, 1996. – Т.1. – 589 с.
10. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – Т.1: доба Центральної Ради. – 320 с.
11. Нариси історії Української революції 1917-1921 років / О.Д. Бойко, В.Ф. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Наук. думка, 2011. – Кн.1. – 390 с.
12. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року : док. і матеріали / редкол.: В. Верстюк (відп. ред.) та ін. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2003. – 1024 с.
13. ALMA MATER. Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917-1920 : матеріали, документи, спогади : у 3 кн. / упоряд. В.А. Короткий, В.І. Уляновський. – К. : Прайм, 2000. – Кн.1: Університет св. Володимира між двома революціями. – 702 с.
14. ALMA MATER. Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917-1920 : матеріали, документи, спогади : у 3 кн. / упоряд. В.А. Короткий, В.І. Уляновський. – К. : Прайм, 2000. – Кн.2: Університет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та гетьманату Павла Скоропадського. – 704 с.
15. Сохацька Є.І. Роль Івана Огієнка у формуванні мовної політики УНР (за сторінками «Нової Ради» 1917-1919 рр.) / Є.І. Сохацька // Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917-1921 рр. : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Кам'янець-Подільський, 6-7 грудня 2007 р. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – С.236-248.

16. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920 рр.) / Г. Васькович. – К. : Укр. вільн. ун-т, 1996. – 360 с.
17. Нова Рада. – 1917. – 21 квітня. – №19. – С.3.
18. Тимошик М. «Лишусь навіки з чужиною...». Митрополит Ларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М. Тимошик. – Вінніпег : Укр. Правосл. Собор св. Покрови; К. : Наша культура і наука, 2000. – 548 с. : іл.
19. Зеньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.) : воспоминания / В. Зеньковский ; [публ. текста и ред. М. Колерова]. – М. : Крутицкое Патриаршее Подворье, 1995. – 218 с.
20. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф.2581, оп.1, спр.10, арк.51-54зв.
21. Нова Рада. – 1917. – 29 серпня. – №124. – С.2.
22. Державний архів міста Києва (ДАМК), ф.16, оп.356, спр.79, арк.15, 38.
23. ДАМК, ф.16, оп.469, спр.864, арк.14.
24. Вестник Временного правительства. – 1917. – 23 сентября (6 октября). – №160 (206). – С.3.
25. ЦДАВО України, ф.2582, оп.1, спр.15, арк.73.
26. ДАМК, ф.16, оп.465, спр.437, арк.34,90.
27. Вестник Временного правительства. – 1917. – 18 июня (1 июля). – №83 (129). – С.2.
28. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев та ін. – Х. : Фоліо, 2004. – 750 с.
29. Харьковский государственный университет им. А.М. Горького за 150 лет. – Х. : Изд-во Харьков. ун-та, 1955. – 386 с.
30. Державний архів Одеської області, ф.45, оп.4, спр.2007, арк.101.
31. Самойлов Ф. Новоросійський університет в березні-жовтні 1917 р. / Ф. Самойлов // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвідомчий зб. наук. пр. – К. : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 2002. – Вип.6. – С.217-223.
32. Сірополко С. Історія освіти на Україні / С. Сірополко. – Львів : Накладом тов.-ва «Взаїмна поміч українського вчителства», 1937. – 174 с.
33. Одеський університет за 75 лет (1865-1940) / [предс. ред. совета ун-та проф. Н.А. Савчук; отв. ред. проф. К. Добролюбский]. – Одесса : Одес. держ. ун-т, 1940. – 196 с.
34. Ростовська О.В. Ніжинська вища школа в період демократичних процесів 1917 року / О.В. Ростовська // Література та культура Полісся : [зб. наук. пр.] – Ніжин : Ніжин. держ ун-т імені Миколи Гоголя, 2006. – Вип.32. – С.112-115.
35. Українська Центральна Рада : док. і матеріали : у 2-х т. – К. : Наук. думка, 1997. – Т.2. – 424 с.
36. ЦДАВО України, ф.2582, оп.1, спр.172, арк.31 зв. (Підр. автора).
37. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-19 рр. / С. Постернак. – К. : Печатня вид. тов.-ва «Друкар», 1920. – 128 с.
38. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.327, арк.1зв.-22зв.
39. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.326, арк.92зв.
40. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.55, арк.141,182, 218.
41. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.56, арк.71.
42. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.54, арк.247-248.
43. Державний вістник. – 1918. – 5 жовтня. – №55. – С.1.
44. Державний вістник. – 1918. – 8 жовтня. – №56. – С.2.
45. ЦДАВО України, ф.2201, оп.1, спр.329, арк.87.
46. ЦДАВО України, ф.2582, оп.1, спр.137, арк.10.
47. Директорія і Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : док. і матеріали : у 2-х т., 3-х

- кн. / [упоряд.: В.Ф. Верстюк (керівник) та ін.]. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т.1. – 688 с.
48. ЦДАВО України, ф.2582, оп.1, спр.173, арк.16-16зв.
49. Крути. Січень 1918 року : док., матеріали, дослідж., кіносценарій / упоряд. Я. Гаврилюк. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2010. – 880 с. : іл.
50. Крути : збірка у пам'ять героїв Крут / упоряд. Зінкевич О., Зінкевич Н. – К. : Смолоскип, 2008. – 422 с.

On the basis of archival, published sources as well as the works of the contemporary historians, the attitude of professors and students of Russian high schools towards the National Revival in times of Ukrainian Revolution in 1917-1920, is being investigated.

Key words: *university, professors, students, National Revival, ukrainization.*

Отримано: 10.10.2012

УДК 94(477+470.62)=(161.2):37«1920/1930»

І. А. Ісакова

СПІВПРАЦЯ НАРОДНИХ КОМІСАРІАТІВ ОСВІТИ УСРР ТА РСФРР У СПРАВІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТЬОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КУБАНІ У 20-х – ПОЧАТКУ 30-х рр. ХХ ст.

В даній статті проаналізовано одну з важливих сторінок комплексу проблем пов'язаних з національно-культурним життям українців Кубані у 1920-х-поч. 1930 рр. у контексті взаємодії НКО УСРР та НКО РСФРР.

Ключові слова: *політика «українізації», взаємовідносини, Народний комісаріат освіти (НКО), культура, освіта, Російська Федерація, Кубань, Україна.*

В умовах становлення української державності надзвичайно важливим є дослідження ще досі маловідомих сторінок історії, які з різних причин як об'єктивних, так і суб'єктивних, обходили своєю увагою історики. До таких відносяться проблеми національно-культурного розвитку українців, які проживали на території Російської Федерації, зокрема на Кубані у 20-х поч. 30-х рр. ХХ ст.

Досить ґрунтовними є праці таких дослідників як: Білий Д. [1], Бершадская О. [2], Васильєв І. [3], Заремба С. [5], Заставний Ф. [6], Іванцов І. [7], Коваль Р. [8], Польовий Р. [9], Сергійчук С. [11], Смолій В. [13], Сушко О. [14], Терещенко О. [15], Хлинїна Т. [16], Чумаченко В. [20]. Та вони розглядають лише окремі аспекти даної проблеми.

Мета статті – висвітлити особливості співпраці органів освіти УСРР та РСФРР, характерною рисою якої було проведення всебічного забезпечення національно-культурних прав серед українського населення Північного Кавказу в 20-х рр.

Зазначимо, що українська меншина 20-х-початку 30-х рр. ХХ століття в Російській Федерації була найбільш чисельна. Із 50 мн. населення національних меншин близько 7 мн. були українці. Найвище число їх було на Кубані, де за даними перепису 1926 року українці становили близько 61,5%. Це створювало об'єктивні передумови для успішної реалізації політики коре-